

מיהו "הדור" ב'מאמר הדור'?

* "אין קשר בין ראיית הדור על ידי הרב קוק לדור שלנו. אנו בדור ללא אידיאליים, דור חומרני".
* "על אילו מטרות נעלות הדור הזה מוכן להילחם! לדור שלנו אין עוז נפש, הוא מחפש קידום אישי ונוחיות, אחוזים גבוהים מחפשים השתמטות מהצבא".
* "חבל שהרב קוק היה לבד ולא הצליח להעלות את דורו עם מרחבי תורתו! צריך חשיבה מחודשת על מצב הדור".
- אלו הן חלק מהאמירות הנשמעות על מאמר 'הדור'. לקמן אבחן האם טענות אלו רלוונטיות למאמר 'הדור', אך ראשית אדון על ההבנה במאמר שעליה מבוססות אמירות אלו.

א. ההבנה המצויה ביחס ל'מאמר הדור'

ההבנה המצויה היא שהרב ראה לפניו את חלוצי העלייה השנייה, אידיאליסטים שעזבו תנאי חיים טובים בחו"ל ובאו לכאן לייבש ביצות ולכבוש את השממה. הרב ראה לפניו חלוצים הפועלים במסירות נפש, המחפשים מוסר גם בחייהם הפרטיים. הגינות המוסרית ויושרם בצד חיפוש עומק מחשבתי הביאו אותם לראות בדת כפי שהיתה אז דבר שהוא למטה ממדרגתם. הניגוד בין מצב הדת לדרישת נפשם הביא לפריצת הכפירה. תשומת לבו של הרב לחיפושם אחרי הבנה שכלית עמוקה, הביאה את הרב למסקנה שאם יציגו להם תורה גדולה במדרגה המתאימה לדרישת נפשם, ימצאו את מבוקשם האידיאלי - בתורה.
המצויאות כיום נראית שונה מהמצב שראה הרב לפניו. הדור שלנו אינו עסוק בייבוש ביצות, אלא מתמודד עם כלכלה וביטחון. השאיפות הן לשקט, והמודל לחיקוי היא אמריקה על תרבותה. התקשורת משקפת ערכים מערביים, והדברים באים לידי ביטוי בכל תחומי החיים. הדמיון הביא לפיתוח העולם החומרי והגדלת פיתוייו. רמת השיח הציבורי רדודה, ואין עיסוק ברעיונות עמוקים. השפעת הטלוויזיה הביאה למצב שלא התוכן עיקר, אלא היותו קליט. המאבק בהתנגדות ובטרור הערבי דורש קרבנות, ומורגשים בציבור עייפות מהמאבק וחיפוש פתרונות קסם קלים שיביאו לשקט. תמונת מצב זו מעלה את השאלה הני"ל: האם אכן מאמר הדור רלוונטי לדורנו?

ב. דורנו ב'מאמר הדור'

קריאה מחודשת במאמר תביאנו למסקנה כי כל התופעות השליליות שבדורנו רמוזות כבר במאמר, ואם כן כבר היו קיימות באיזו מידה בדורו של הרב:
תיאור הרב¹ את דורו כדור שובב ופראי מתאים גם לדורנו. דברי חז"ל במסכת סוטה "חוצפא ישגא, אין הבן מתבייש מאביו, נערים פני זקנים ילבינו"² - שבאמצעותם הרב מתאר את הקורה

1. עמי קט, ציוני עמודים להלן ללא שם הספר הכוונה לאדר היקר.

2. סוטה מט, ב.

בדורו - שייכים גם בזמננו. תיאור מצב דורו שיש בו "תאווה והפקרות"¹ או "ידיים פועלות אוון"¹ או "רגליים אצות לרעה"¹ - אף שאינם גורמי המחלה כפי שמבאר הרב שם - זוהי מציאות שהיתה קיימת כבר בדורו של הרב. דור ש"בפועל לא כלום"³ או "מן המוכן אין בידו מאומה"³ אינו תיאור שיתאים גם לדורנו לפי אותה הבנה? וכן מצב ההמון, סופריו ומנהיגיו, אינו שונה בדורנו מתיאור הרב שם על דבר "הקטנות והקינטוריות הנמצאות בתחתית החיים שנשפל בהם - עד לחמלה - ההמון, עד שהוריד אליו גם את סופריו וגדוליו"⁴. וביאורות' הוא כותב: "אפילו החכם והסופר... המוני הוא, ארצי ומעשי, בכל מעיינו לחיי הזמן והעולם, והקפה רוחנית, עולמית, לא תיווצר ברוחו"⁵.

אנו רואים שכבר במאמר מצויים תיאורים לדור הרב המתאימים לתיאור דורנו גם כן. לפיכך הצבת דורנו לפי ההבנה הנ"ל כגרוע מדור הרב אין לה מקום. שמה יאמר האומר, כי אמנם דורנו יש בו מהגרוע שבדור הרב, אך אין בו את האידיאלים שהרב ראה בדור העלייה השנייה, ולכן יש מקום להסתפק בשייכות המאמר לדורנו לפי ההבנה הנ"ל, הבה נבחן טענה זו.

ג. המציאות בדורנו לעומת דור הרב

אם נבחן נכוחה את דורנו נמצא שלא רק שאינו נחות מדורו של הרב, אלא אף עולה עליו לאין שיעור.

1. נכונות דורנו לצאת למלחמה - ראינו במבצע "חומת מגן" התגייסות עצומה של הציבור ללחימה, גם של אנשים שלא קראו להם. שיעור ההתגייסות עמד על למעלה מ-100%. כמו כן נכונות הצעירים היום למלא את משימותיהם בחירוף נפש קיימת גם כאשר הן אינן מוסכמות עליהם בהכרח. כמובן שיש לדבר יוצאים מהכלל אך הם מעידים על הכלל. כל הפעילות סביב נצרים, וכל הפעולות האחרות למיגור הטרור, נכונות חיילים לשכב במארבים במשך ימים ארוכים, להיכנס לקסבה בשכם או לרמאללה, שלא לדבר על עבודת השב"כ בסיכול פיגועים. כמות החיילים ומפקדיהם המוכנים לבצע את משימתם בחירוף נפשם עולה על כל כמות חלוצי ההתיישבות בעלייה השנייה. נוספים להם, כל משרתי צבא קבע בתפקידים שבהם נדרשת מסירות, אם בלחימה, ואם בדאגה לכל הידע והאפשרות לביצועה.

2. כמות המשכילים - הרב מדבר במאמר על מחלת המחשבה, ופעולת הספרות על הדור בכוח המחשבי שבה. בדורנו השכלת ההמון היא הרבה למעלה ממה שהיתה השכלת ההמון בזמן הרב, כשרבים היו חסרי ידע. כמות הסטודנטים היום במדינת ישראל היא ללא כל השוואה למה שקרה בזמן הרב. בשנה שעברה למדו באוניברסיטאות בארץ 120,000 סטודנטים, במכללות אקדמיות למדו 69,000 סטודנטים, ובאולפנים למדו 22,000 תלמידים נוספים⁶. כל זאת חוץ מאלפי מבוגרים הלומדים השכלה בכל מיני תחומים במסגרות כמו מתנסים או קורסים של גופים פרטיים. כל זאת כמובן בלא להזכיר את לומדי התורה, שבארץ מספרם לאין שיעור גדול ממה שהיה בזמן הרב. כל עולם הישיבות מנה אז כ-15,000 לומדים, מספר שהיום גדול יותר מפי 10.

3. עמ' קיב.

4. עמ' קיג.

5. אורות, אורות התחיה יט.

6. על פי השנתון הסטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

3. מתיישבים - כמות אנשי העלייה השנייה היא כ-35,000-40 איש. מתוכם חלוצים מתיישבים בעלי מסירות היו כמות קטנה ביותר, ואף חלק מהם עזב את הארץ. בזמננו אם ניקח רק את מתיישבי ישיע הרי מדובר ב-220,000 איש⁷. חלקם הגדול גר באזורים שיש סכנה בנסיעה אליהם או קשיים בתנאי החיים. אפשר להוסיף למתיישבים אלו את יישובי הצפון שאף הם ניצבים בפני קשיים ביטחוניים מדי פעם, בפרט יישובים הסמוכים לגבול.

4. מסירות חיים - ישנם רבים בתפקידי תעשייה וכלכלה העובדים במסירות לא רק לכיסם, אלא גם לטובת המדינה. למשל, תעשיין כמו סטף ורטהיימר הדואג לפיתוח מרכזי תעשייה, וכמוהו רבים בתחומים שונים. ישנם רבים העוסקים בפיתוחים מדעיים לטובת ביטחון המדינה וקידומה המדעי כמו ברפא"ל, בתעשייה האווירית, בתע"ש, במכון ויצמן ועוד. רבים בין אנשי הכלכלה והמסחר חורגים ממה שנדרש לרווחיותם ופועלים לטובת המשק וביסוסו. כמו כן יש אנשי חקלאות, רפואה, הוראה ועוד, הפועלים לפתח ולחזק את המדינה בתחומם.

5. חסד - אנשים מכל תחומי החיים נרתמים למפעלי חסד לזולת, מעבר לכל הצדקה העצומה שהמדינה עושה עם תושביה. הקמת בתי תמחוי ביישובים רבים, וחלוקת מזון ומצרכים לעניים ולכל מי שזקוק לכך, בהיקפים אדירים ובהירתמות אנשים מכל שכבות האוכלוסייה לעזרה, נעשים היום בהיקף שאינו בר השוואה בכלל למצב שהיה בזמן הרב ביישוב בארץ. נקודות אלו הן רק דוגמאות לדברים שבהם אנו רואים את דורנו כעולה בדברים הטובים שבו על דורו של הרב.

העובדה שחסרונות דורנו כבר רמוזים במאמר 'הדור', ומאידך ניתן לראות בדורנו חיוב העולה בעשרות מונים על מה שהרב ראה באנשי העלייה השנייה בזמנו לפי ההבנה הנ"ל, מספיקה כדי לסתור את נכונותה של ההבנה. צריכים אנו לברר אם כן אל מי מכוונים דברי הרב.

ד. מיהו הדור שהרב מדבר עליו?

עיון בדברי הרב במאמר מראה שאין הוא מתבונן באנשי העלייה השנייה בלבד, אלא בכל הדור הצעיר היהודי בעולם. כותב הרב: "לבד שהננו נרדפים עד צוואר; לבד שדמינו נשפכים כמים המוגרים ארצה"⁸, האם זו היתה תמונת המצב בארץ או שמא כוונת הרב לפוגרומים ברוסיה? כך כותב הרב ב'אדר היקר' חודשים⁹ לפני פרסום 'עקבי הצאן':

ביותר נתגדלה חובתנו בהגדלת כוח הלימוד העיוני שבתורה עכשיו, בעת השבר הגדול אשר הושברנו, מכוס התרעלה אשר שתה עמנו לרוויה¹⁰, מחרב הנוקמת נקם ברית, אשר ירד עליו

7. על פי השנתון הסטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

8. עמי קז.

9. 'אדר היקר' פורסם בתחילת תרס"ו ואילו 'עקבי הצאן' פורסם בסופה כמבואר בהקדמת הרצ"ה לספר.

10. כוונתו לפרעות רבות ובתוכן "הסופות בנגב" - גל פרעות ביהודי דרום רוסיה שהביא לעלייה הראשונה לארץ ישראל - ראשיתן בכ"ח בניסן תרמ"א, וכן פרעות קשינב, פוגרום ביהודי קשינב שבסרביה, החל בכ"ב בניסן תרס"ג בעלילת דם, בעקבותיו יזמו צעירים יהודיים התארגנות להגנה עצמית. היה זה אחד מהגורמים המרכזיים לעלייה השנייה. פוגרומים רבים נוספים היו בעקבות כישלון רוסיה במלחמתה עם יפן, דבר שהביא להאשמת היהודים בכישלון. פוגרומים אלו דרבנו אף הם את העלייה השנייה.

באופן המבהיל ומחריד כל רוח ונפש, מידי רעי אדם, פריצי חיות, המשחרים לטרף, אשר במדינת רוסיה¹¹.

פחות משנתיים אחר כך הרב מרחיב בתיאור המצב בגלות באיגרתו להנהלת בצלאל: בתפוצות אחינו הנה תוהו ובהו וחשך. דמים נשפכים, גוויות נרמסות, גלגלות מתרוצצות, בתים חנויות וכל שכיות החמדה נבוזות ונשדדות, בת עמנו שוכבת למעצבה בין פרסות חזיר מיער, שרומס וטורף באין מציל. אפסה גם תקוות אהבת רעים, מתני אהבים, מאוהבי החופש, גם אלה עמדו מנגד ביום צרה ולא נחלו על שבר יוסף, ולא הועילו כל המעשים החיים וקיימים אשר עשה ישראל הצעיר להתקדמות דרישת החופש, שמה ברוסיה המלאה דמים, הכל נמחק מן הלב, כאילו היה חוב ישן שכבר עברו עליו שמיטין ויובלות - חושך ואפלה מנודח¹². התיאור הנורא של הקורה לעם ישראל ברוסיה מתאים לנוסח דבריו במאמר. הרב אינו מתאר בדבריו את מצב הדור בארץ באשר זו לא היתה מציאותו. דבריו מתייחסים לעם ישראל כולו, המונה אז כ-12 מיליון יהודים, כאשר בארץ ישראל עצמה ישנם כמה עשרות אלפים בלבד. נקודה נוספת המוכיחה כי כוונת הרב לא רק לצעירים שראה בארץ היא בדבריו על רבים שנספחו "ללוחמים במפלגות כאלה שלא יכירם שם מקומם כלל"¹³. תופעה זו היתה מוכרת באירופה - הצטרפות ליבונד', לתנועות מהפכניות ברוסיה ועוד. כך גם מפרש הרב צבי יהודה זצ"ל את דברי אביו כמתייחסים לצעירים בבונד. כך כתב לסופר י"ח ברנר במכתב שצירף לספרים 'אדר היקר' ו'עקבי הצאן' ששלח אליו לחו"ל:

את הספר הזה אני מחלק לשני חלקים: האחד אל הדור הישן מכיל המאמרים, הדור - להבנים כי בצעירינו הלוחמים, גם בהם נמצא חלק טוב כביכול... ואפילו בצעירי היבונד'..."¹⁴. העולה מכך שהדור שאליו מכוון הרב את ניתוחו אינו אנשי העלייה השנייה כפי ההבנה המצויה, אלא הרב מנתח את הדור הצעיר בעולם היהודי כולו. לאחר ששללנו את ההבנה המצויה לגבי האנשים שבהם עוסק המאמר, ברצוננו להצביע על קושי נוסף בהבנה המצויה, ומתוך כך נטען שכל ההשוואה בין דור הרב לדורנו אין לה מקום על פי המאמר.

ה. על בסיס מה קבע הרב את ניתוחו?

ההבנה המצויה מדברת על התופעות החיוביות שראה הרב בדור העלייה השנייה בצד עזיבת התורה והכפירה שהיתה בו, כאלו שהביאו לכתובת דבריו. עיון מדוקדק במאמר מקשה על זיהוי היקף התופעות בפועל שהרב ראה, ומעורר את השאלה במי ראה הרב את התופעות הללו. בתחילת דבריו הוא מדבר על "אבות ובנים יחדיו של אומה שלמה"¹⁵ וכן על כך ש"בין באבות בין בבנים נמצא המון דברים טובים"¹⁵. דברים אלו גורמים לנו לצפות לניתוח תופעות שתקפנה את כל הדור. כמו כן הרב מתאר את הדור תוך שהוא מייתר מיעוט "נוציא מן החשבון את

11. עמ' יז.

12. אגרות הראי"ה ח"א, סי' קנח, עמ' רג. הדברים אמנם נכתבים מאוחר למאמר 'הדור' אך משקפים מצב מתמשך קודם מאז "סופות בנגב".

13. עמ' קי.

14. צמח צבי, איגרת א, עמ' ב.

15. עמ' קז.

היחידים הגסים שלקחו להם את רוח הפרצים למסווה לעולל על ידו עלילות של גזל וחמס וכל נבלה¹⁶. אולם, מייד בסמוך הרב כבר אינו מדבר על כל הדור. "חלק גדול מהדור הצעיר איננו חש כל כבוד לכל מה שהורגל¹⁶". מהי כוונתו ב"חלק גדול"? אם זה מעל חצי הדור, הרב היה כותב רוב. "חלק גדול" משמע פחות מרוב, מיעוט, אך מיעוט ניכר. האם התופעות אם כך אינן מקיפות את כל הדור, אלא, רק מיעוט מתוכו?

בהמשך דבריו הרב מאפיין את מחלת הדור אך שוב מסייג את תיאור הדור:

ההמון הרב אמנם הוא נמשך אל הזרם על ידי התגעשות של מהומה, על ידי הסמיכה על איזה אבטוריטיים שלו ועל ידי קלות הדעת¹⁷.

ההמון אם כן, רק נמשך אחרי הנהגת דוברים ברי סמכות בעיניו או אחרי קלות דעתו. אם כן אין לכאורה מקום להביא ראיה מהתנהגותו. זהו חיזוק לכך שרק במעטים רואים את התופעות. האם בגדולו ברי הסמכה בעיניו תהיינה התופעות? כותב הרב:

הקטנות והקינטוריות הנמצאות בתחתית החיים שנשפל בהם - עד לחמלה - ההמון, עד שהוריד אליו גם את סופריו וגדוליו¹⁸.

מנהיגי הציבור ירדו אם כן לשפל של ההמון, ומהם לכאורה גם אין ראיה על גדלותו של הדור¹⁹. לאחר מכן הרב מביא ראיה לניתוחו מרבים המצטרפים למפלגות שאין מקומם שם. רבים אינם רוב, אלא, הרבה בבחינת מספר ניכר. בהמשך המאמר הרב חוזר לדבר על "העלייה של הכלל ההמוני"²⁰. האם בכלל, שההמון שהוזכר קודם ודאי בתוכו, כן רואים את התופעות? הרב ממשיך לדבר על "דור כזה היוצא להורג, בעז נפש בשביל מטרות שהן נשגבות לפי דעו"²⁰. היו אמנם רבים מהצעירים שהצטרפו לבונד או לתנועות מהפכניות אחרות בדור, אך הם לא הקיפו את כל הדור. איך מדבר הרב כאן על הדור כולו ומשייך לו תופעה שלא הקיפה אפילו את חציו? לאור זאת צריך להבין: מה היקף התופעות שהרב ראה? במי הוא בעצם ראה אותן? לא בהמון ולא בגדוליו. במי כן - בבודדים או ברבים שהם מיעוט?

הרב עצמו מציין שתכונות טובות בדור ראה בחלק המעולה שבדור הצעיר.

אור הצדק הפנימי, היושר הכללי והאהבה הלאומית הטהורה ברשפיה רשפי אש נתרבה ונתעלה בלב הדור הצעיר, במעולה שבו²¹.

כיצד הרב מסיק מסקנות על כל הדור מתופעות טובות שקיימות רק במעולים שבו? העולה מכל הנ"ל שהרב לא ביסס את דבריו על סקירה כמותית של התופעות כפי שהן מופיעות בדור.

1. מהו אם כן בסיס ניתוחו של הרב?

המסקנה העולה מהדברים הנ"ל היא כי קביעות הרב לא התבססו על תופעות בפועל אצל כמות מסוימת של אנשים, אלא, על זיהוי תופעות שונות בדור בתור סימפטומים לדבר עמוק יותר שקורה ברובד שאינו שייך ליחיד זה או אחר. הרב בוחן את הרובד הנפשי הקולקטיבי של

16. עמ' קט.

17. עמ' קי.

18. עמ' קיג.

19. על ירידת הסופרים ע"ע אורות, ישראל ותחייתו יז, אורות התחיה יט, לו-לח.

20. עמ' קיא.

21. עמ' קטו.

הדור²², זו הנפשיות שנמצאת אצל כולם ולא אצל אף אחד מיוחד מהדור. אין הכוונה כאן לנשמת עם ישראל (=כנסת ישראל), שהרב עוסק בה רבות בכתביו. כאן מדובר על רובד נמוך יותר, על הנפשיות הקולקטיבית של הדור שהיא המפעילה את חייו. נפשיות זו באה לידי גילוי מעשי בנפש יחידיו, אך כיוון שאינה שייכת ליחיד פלוני, נמצא שהיא גורמת לתופעות שונות אצל יחידים שונים, שיש בהן להצביע על קיומה, אך זו אינה התגלות דומה אצל כולם ואף אינה מקיפה את כולם. על מנת להגדיר את השינוי, הרב מזהה תופעות השונות בדור זה מדורות קודמים, ומתייחס אליהן כסימפטומים למה שנמצא בפנימיות הנפש הקולקטיבית.

הדיון אצל הרב אינו מבוסס כלל על היקף התופעות בפועל, ולכן אין מקום כלל להשוואה בין היקף התופעות בדור הרב לאלו שבדורנו כפי שעושה ההבנה המצויה במאמר. לדוגמה, כאשר הרב מציין שההמון "נמשך אל הזרם על ידי התגעשות של מהומה, על ידי הסמיכה על איזה אבטוריטטים שלו ועל ידי קלות הדעת"²³ "הרב מדבר על הסיבה הפנימית המסבבת זאת והיא "התנועה המחשבתית הכוללת"²³ הקיימת בפנימיות נפש הדור, כשבפועל הרי הרב מציין שאין לדור כלום. התנהגות ההמון עצמו אינה מהווה דוגמה לדבר חיובי, והמחשבה אינה ניכרת כעומדת בבסיס התנהגותו. אילו הרב היה מתייחס לתופעות חיצוניות בחיי הדור כבסיס ניתוח, לא היה מה להביא ראיה מההמון. אך הרב רואה משהו פנימי יותר; בנייתו יציב על מאפייני הנפש הקולקטיבית הגורמים להופעת התופעות השונות. והתנהגות ההמון נובעת מתנועה מחשבתית פנימית שגרמה להופעת תשוקה שכלית גבוהה בכוחות הפועלים בדור, וכשלא מצאו דרך ליישב בתוכם תשוקה זו עם הרגל החינוך מדורות, עזבו את דרך אבותיהם וזלזלו בדרך המוכרת מדורות. הספרות שהפכה לכוח פועל בדור גם היא מעידה על צימאון פנימי לעומק מחשבי, שהרי פעולתה היא מהכוח המחשבי שבקרבה.

כשהרב מדבר על הדור שאף שבפועל אין לו כלום "אבל בכוח יש לו רב"²⁴, הוא מתכוון לפנימיות נפשית קולקטיבית זו. הרב מזהה בדור רצון גדול, מוח הוגה ומחדש, הרוצה לבסס את חייו על עומק שכלי אידיאלי ולא על פחד. הדור אינו רוצה כפיפות, אלא זקיפות קומה. הוא מבקש מוסר ישר בעוד כל אוריינטציית היהדות שבגלות היא של מוסר כובש. יש בו רגשי יושר וצדק, עד שהוא מוכן להיהרג עבור מטרות שהן נעלות לפי דעתו. השינוי אינו חל בקבוצת אנשים מסוימת, אלא באותה נפשיות קולקטיבית, וכשזו באה לידי ביטוי בפועל היא מולידה את התופעות השונות שהרב מנה בדור, ואת הניגודים בין מצבו הרוחני הלקוי לבין שפע דברים חיוביים שאפשר למצוא בו. הרב מצביע במאמר על יסוד השינוי שלדעתו התחולל בנפשיות קולקטיבית זו.

ז. מהו עיקר חידוש הרב במאמר?

לקראת סוף המאמר הרב מניח את פנינת ניתוחו את הנפש הקולקטיבית של הדור במשפט אחד. "כנסת ישראל התנערה לתחיה, ביחס להרצון של הדור הצעיר"²⁵. משפט זה מהווה את לב

22. מעניינת הקרבה בין הנפשיות הקולקטיבית שלעליה מתבונן הרב לבין המושג "הלא מודע הקולקטיבי" של יונג.

23. עמ' קי.

24. עמ' קיא.

25. עמ' קיד.

המאמר. כאן הרב מגדיר את הגורם לכל השינוי בנפש הקולקטיבית של הדור. אין מדובר כאן לא על יחידים ואף לא על הנפש הקולקטיבית, אלא על נשמת הכלל שהתנערה לתחייה. כפי שמופיע במקומות נוספים בכתבי הרב, תהליך הגאולה מתחיל מהצד הנשמתי הפנימי ונמשך אל הגילוי החיצוני. כך מגדיר הרב לבנו מהי אתחלתא דגאולה:

ועל דבר הארת הגאולה. אין הרעיון סובב על המעמד המעשי, כי אם על ההזרחה הנשמטית. וזו היא באין ספק באה מאוצר הגאולה העליונה שהחלה להיות מופעת על נשמת כנסת ישראל, ועתה קרואים אנחנו לעבד את ההזרחות אחרי שהם מסתתרות בסבכי החיים המעשיים, ומצד העיבוד הפרטי הרינו עומדים במצב של אתחלתא דגאולה²⁶.

הארת גאולה משמעה שנשמת כנסת ישראל כבר מקבלת מהמקור הא-להי הזרחה נשמטית המתאימה למצב של גאולה, ולא שהגאולה כבר מופיעה בפועל בעולם המעשי. הארה זו אינה מתחילה בעולם המעשי, אך היא צריכה למצוא בו את ביטויה, שזו המטרה של ההזרחה הנשמטית. עבודת עם ישראל היא להתאים את העולם המעשי לגובה של המציאות הנשמטית כדי שתוכל להאיר בו. דברים דומים אומר הרב במקומות נוספים²⁷, לדוגמה באורות: אופיה של הגאולה הבאה לפנינו, שראשית צעדיה הננו חשים ומרגישים, הוא בתוכיותה של כנסת ישראל²⁸.

הגאולה מתחילה מפנימיותה של כנסת ישראל. הנשמה הכללית מקבלת מבוראה הארה של גאולה. הארה זו כוללת כוחות ועצמות שאינם נשארים ברובד הנשמתי של הכלל, אלא בדרכם להופעה במציאות פונים גם לרובד הנפשי הקולקטיבי. מכאן תפנה ההארה אל העולם הנפשי של כל יחיד להתגלות בעולם המעשי חוץ מהשפעות נשמת הכלל על נשמת היחיד. העולם המעשי נמצא במרחק רב מהגובה הנפשי הכללי וק"ו הנשמתי. דבר זה הוא הבסיס לכל הייסורים הנפשיים שהדור מרגיש.

התנערות הנשמה הכללית לתחייה, משנה לחלוטין את הכוחות הפועלים על נפש הדור הצעיר. נשמת כנסת ישראל שגילויה כנשמה ציבורית של עם אפשרית רק בארץ ישראל, התנערותה מעפר, ממצב של חוסר גילוי בגלות, גורם ליחיד העם לפעול לבניית מצע הופעתה, שהוא הופעה חיה של עם ישראל בארצו. אף בלא הבנתו את המניע אותו, מתעוררים בדור רצונות וכוחות שהוא אינו יודע לזהות את אפיונם באופן ברור. כל אורח החשיבה משתנה לחשיבה כללית בלי שמישהו יודע להצביע על הסיבה לכך. מתחילים לעסוק בשיבת ציון, לחשוב לאומית ולדבר לאומית, במרחבי מקומות קיום העם בגולה. כוחות נשמתיים הנושאים בתוכם תכנים השייכים לגובה המציאות של כנסת ישראל, הבאה להגשים את האידיאלים הא-להיים בעולם²⁹, מאירים בנפש הקולקטיבית של הדור, ודוחפים את נפשות היחידים לתת להם ביטוי במציאות. מפני שהציון של גדולת האור הא-להי הוא גדול מאד בפנימיות הנשמות של דור האחרון של עקבא דמשיחא, במדה כזו שאין להן עדיין הסתגלות איך להנהיג את החיים הממשיים על

26. אגרות הראיה ד, ס"י אי"מ, עמ' סב.

27. ע"ע אורות, זרעונים ד.

28. אורות, אורות התחיה לב.

29. ע"ע אורות ישראל א, ד-ה.

פי גודל עליון כזה, מתוך כך באה הכפירה ואתה הדלדול הרוחני הדומה לחורבן, שאנו רואים בדורנו³⁰.

הדור הצעיר נפעל מכוח זה למעשים והנהגות אידיאליסטיות, בלא שהוא מקשר זאת עם הנשמה הכללית כמקור. עולמו הרוחני אינו מתוקן, ויותר מכך, התרוממות נפשו עצמה גורמת לו לסלוד מהופעת חיי הדת בעם בצורה הגלותית המצומצמת ולהתרחק בפועל ממעשי מצוות האוצרים בתוכם גובה עצום. מצב זה רק מגדיל את הפער שבין התכנים המאירים שנשמתו ובנפשו לבין עולמו המעשי, והוא נקרע בייסורי נפש פנימיים. כך נוצרת הופעת חיים של הדור שטוב ורע משמשים בה בערבוביה. התנועה המחשבתית שהרב מדבר עליה, ומחלת הדור במוחו, היא ביטוי למצב שהדור נדחף מהופעה ציבורית נשמתית פנימית שהוא אינו יודע לזהות אותה. יש צורך לגאול את הדור מייסוריו. זהו ניתוחו של הרב המתבסס על המציאות הנשמתית של הדור ולא על המציאות המעשית.

ח. למי מיועד 'מאמר הדור'?

במאמר 'הדור' הרב פונה בהמשך לדבריו ביאדר היקר³¹ שפורסם חודשים קודם, אל תלמידי החכמים שבארץ ישראל ביישוב הישן³². הרב מצפה מהם להרים את המחשבה התורנית לגובה על ידי לימוד קבוע ומסודר במקצועותיה; דבר היכול להיעשות רק באווירה המחכים של ארץ ישראל. הוא מדבר שם על הצורך לברר ולעסוק בתחומים שבשהותנו בגלות היינו מנועים מעיסוק בהם, כגון: כיצד מקימים עם? מה הם דרכי המוסר שיהיו מלאי חיים של כלל? כיצד לייסד את כל מערכות החיים הציבוריים, באופן שיבטאו את הגובה הנשמתי של כנסת ישראל, ויסללו דרכים לגילוי האידיאלים הא-להיים בעולם?

לצורך כך יש לחדש את לימוד חכמת ישראל בכל היקפיה עד לחכמה הפנימית. הרב מדבר על כך במקומות רבים ומתייחס לתלמידי החכמים הצריכים להיות בארץ ישראל וללימודם הנדרש. על כן עיקר המגמה צריכה להיות הרמת קרן חכמת ישראל הפנימית, לשאוב אותה מכל מקום שהיא נשאבת, שלא תהיה נאבדת אפילו טפה מבור סיד זה. לא רק ספרות מוסר, או מחקר, או פילוסופיה, או קבלה, בעלי צד אחד, כי אם הרמת ערך והרחבת דעת על עליונות המחשבה הישראלית והאנושית משרש שרשה, המטפסת על גבי כל הרעיונות העולמיים, המניעה בחוזק ידה את כל השיטות והדתות, בעיקריהן, שורשיהן, סעיפיהן ואורחותיהן, וסוקרת בבטחה על תמציתן ומגמת פניהן, ומערכת אותן כולן במערכת סידורית³³.

כשאני אומר, שהננו צריכים ללמוד גם את הצד הרוחני שבתורה בדרך תלמוד קבוע, ושבוה תלויה היא ישועת הדור, אינני חושב כלל לצמצם את מגמתי על איזה ספרים מיוחדים, לא אחרונים ולא ראשונים... ובזה אינני מוציא מן הכלל שום צד, מכל הצדדים שנמצאו אתנו באוצר הרוחני שבתורה, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, מן הראשונים ומן האחרונים, בין מן הפילוסופים, בין מן המחקרים, בין מהמקובלים, בין מבעלי האגדה והדרוש, בין מבעלי

30. אורות, אורות התחיה מז.

31. עמי יח.

32. ע"ע צמח צבי, איגרת א, עמי ב.

33. אגרות הראייה ח"א ס"י מד, עמי נ.

המוסר והעבודה. כולם יחד הם לנו מקצוע גדול בתורה, שחובת תלמידי חכמים בזמננו גדולה היא לדעת אותם³⁴.

לימוד זה תהיינה פעולותיו רבות הן מצד עצמו והן בהעמדת תלמידי חכמים במדרגה גדולה שהם יוכלו לפנות אל הדור עם עושר רעיונותיהם העמוקים ועם הצגת העולם החי הישראלי בפני הדור לתקנו.

ט. דורנו לאור 'מאמר הדור'

אם בזמנו של הרב "כנסת ישראל התנערה לתחיה" ומתוך כך הרב היה יכול לראות את השפעתה הפנימית על תופעות בדורו, הרי אנו חיים בזמן שלכנסת ישראל ישנה הופעה ממשית במדינת ישראל. החידוש של הופעת חיים ציבוריים שזכינו לו מאז הקמת המדינה מעמיד אותנו במצב נעלה לאין ערוך. כל מכשירי המדינה הינם כלים בידי נשמת הכלל להופיע במציאות. מערכות החיים הציבוריות אינן קיימות ומתפקדות רק מכוח פעולתם של הפרטים ואנרגיית החיים שלהם, אלא כמגלות את הכוח הנמצא בנשמת האומה וכמופיעות אותו על שדה החיים. אחת הדוגמאות הבולטות היא הצבא. לעתים אנו תמהים איך מפקדי צבא בהיותם עם מדים פעלו ודיברו באופן אחד, ואחר כניסתם לחיים ציבוריים הם משנים טעמים. בשירותם הצבאי הם הביאו לידי ביטוי לא רק את כוחותיהם האישיים, אלא היו מכשיר בידי נשמת הכלל להאיר מכוח הגבורה של האומה. הלחימה העיקשת של חיילי צה"ל ונכונות הקרבתם האישית, אף היא קיימת לא מכוח אישיותם הפרטית בלבד, אלא יונקים הם במפעלם מנשמת החיים של האומה גם בלא ידיעתם, ומגובה זה הם נכונים לעצמת מסירותם.

מכל האמור עולה שאכן הרלוונטיות של מאמר 'הדור' לזמנינו היא עצומה. רק אם מבינים את מנגנון החיים של האומה הישראלית כפי שהרב שרטט לנו אותו בכתביו, ניתן להבין את התהליכים העוברים על האומה, כיצד יש לנתחם, ומהי הפעולה הנדרשת במציאות. כיוון שהבעיה של תופעות הפקרות, תאוות וכיו"ב שהיו בדורו של הרב לא טופלו על פי אבחון הרב, הרי שניתן לצפות שהן תהיינה בדורנו חמורות לאין שיעור, ותקשינה על הטיפול בבעיה ובשורשה. ככלל יש לזכור, שמכיוון שהרב עושה דיאגנוזה נשמתית לדורו, ודאי שיהיו לה הופעות שונות בהמשך הדורות, ואין מקום כלל לחפש התאמה חיצונית בין זמננו לתופעות בזמנו של הרב. מתוך הבנת העיקרון של ניתוח הרב נוכל להתמודד עם התופעות השונות.

ההבנה המצויה במאמר שאליה התייחסנו בפתח דברינו, הביאה לגישה השגויה החושבת שיש לנו לפנות אל הציבור הכללי, עם קצת רעיונות חלקיים ששאבנו מהרב וממקומות נוספים, וכי אם רק נעמיד דוברים רהוטים עם דברי טעם, נחזיר את כולם בתשובה, שהרי כך הרב אמר. כפי שביירנו, הרב ניתח את מציאות דורו, ומסקנתו העיקרית היתה ההבנה שעברנו מבחינת עם ישראל פאזה, וכי כעת הכללות קמה לתחייה. אופן הגילוי המתחיל בתקומת כנסת ישראל מבפנים החוצה, מכוח הארת גאולה שסופגת נשמת הכלל, גורם שתהליכים רבי עצמה נדחפים מנשמת הכלל אל עולמם הפרטי של היחידים, שבשל אי מוכנותם הרוחנית הם ידחפו לפעול דברים גדולים אף בלא הכרה למה הם מיועדים. הצורך להתאים את העולם ההכרתי והמעשי של היחידים לגובה נשמתם הציבורית מחייב הקמת תלמידי חכמים גדולים בעלי עומק אדיר

בעולם המחשבה הישראלי, גדולי רוח השולטים בכל אוצר הדורות כולל החכמה הפנימית. הרב עצמו השאיר לנו למחיה לדורות רבים את בירוריו וגילוייו על מהותה של כנסת ישראל ועל כל דרכי גילויה של הגאולה, כיצד פועלים התהליכים על שלביהם השונים. הרב גם מצפה מאותם יחידים שישאו בלבם את אוצר הרוחניות המחיה של העם, שיחיו בגובה נשמתו כזה ופעולתם במציאות רבה היא.

וגם הדיבורים האחדים היוצאים לפעמים מפיות של קדושים, נותנים מזון בשפע רב יותר מהמון דרשות וספרים ארוכים בינונים.³⁵

רק התגדלות של תלמידי חכמים כפי שהרב רצה שיהיו, יעמידו לנו מנהיגים שידעו לפעול נכון ולסעוד את האומה, לחבר את חייה הציבוריים המעשיים לגובה נשמתה ולהאיר לדור את תוכן נשמת הכלל שתביא לגילוי הא-להות בעולם ולתיקון האנושות, מתוך דוגמה חיה של אומה שהעריגה לא-להיה היא כל מהותה.

